

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
Hittudományi Kar
Hittudományi Doktori Iskola

**A magyarországi görögkatolikusok házasságkötési
szertartásának alakulása az unió korától a ma használt
szertartásig**

Az egyes szerkönyvek „családfakutatása”, a szövegek nyelviségének alakulása, a rítus változásai, a rítusokat körülölelő pasztorális kihívások, és a jelenleg használt szerkönyv jövője

Tézisfüzet

Konzulens:
Dr. Kajtár Edvárd
Dr. Dobos András

Készítette:
Szemán András

BUDAPEST, 2024.

1. Bevezetés

Doktori dolgozatomban a magyarországi görögkatolikusok házasságkötési szertartásának történetét igyekszem bemutatni az ungvári unió (1646) korától napjainkig. Értekezésemet öt fejezetre osztottam, amelyekben az egyes *szerkönyvek* családfakutatóját, a szövegek nyelviségének alakulását, és a szertartások történeti alakulását vizsgáltam meg. A II. Vatikáni Zsinat után a magyarországi görögkatolikusok körében is egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a keleti, bizánci rítus tanulmányozására és megélésére. Az elmúlt évtizedekben számos tanulmány foglalkozott görögkatolikus liturgikus örökség feltárásával. Mindezekig a házasságkötési szertartások részletesebb bemutatására még nem került sor. Ennek okán végeztem el az uniók korától a görögkatolikus házasságkötési szertartás történeti feltárását.

2. A keresztény házasságkötés szertartása

Az első fejezetben a zsidó, a görög-római házasságkötési rítuselemeket, keresztény házasságkötésről az első évszázadokból fennmaradt tanításokat, és magára a szertartásra történő utalásokat mutatom be. Ezzel párhuzamosan az egyházatyák magyarázataiból és a korszakra jellemző egyházfegyelmi előírásokból emelem ki azokat, amelyek a mai napig meghatározóak.

A kereszténységben belül rendkívül változatos képet mutat a liturgikus hagyományok sokasága. Ezt a változatosságot tárja elénk a keleti rítuscsaládokba tartozó házasságkötési szertartások sokszínűsége is. Az egyes rítuscsaládok közötti különbségek jól megfigyelhetők a keleti egyházak házasságkötési rítusaiban, ugyanis több sajátos, kizárólag az egyes rítuscsaládokra jellemző szertartáselemeket vagy kifejező rítusokat tartalmaznak. A legtöbb keleti rítus esetében a házasságkötés szertartása két fő részre osztható: az első az eljegyzés, a második a koronázás. A legtöbb keleti rítusban az eljegyzési szertartás önállóan is megállja a helyét még akkor is, ha leggyakrabban közvetlenül a koronázás szertartása előtt végzik el. Továbbá az örményeknél és a keleti szíreknél arra is látunk példát, hogy a házasságkötéshez tartozó egyes kiegészítő szertartások helyszíneként bizonyos szerkönyvek rubrikái lakóházat jelölnek meg.

3. A bizánci házasságkötés szertartásának története

A második fejezetben a 20. századi liturgiakutatások eredményeként számos korábban felfedezett kéziratos gyűjteményt dolgoztak fel Rómában a Pápai Keleti Intézetben, valamint más egyetemeken, melyek új megvilágításba helyezték a bizánci házasságkötési szertartás történeti kutatását. Itt kell megemlíteni Placide de Meester OSB, Miguel Arranz SJ, Stefano Parenti, Elena Velkovska, Gaetano Passarelli, Eleuterio Fortino, és Gabriel Radle kutatásait, akik számos kéziratot közöltek tanulmányaikban. Az általuk vizsgált kéziratokon felül a legfontosabb nyomtatott görög és ószláv *szerkönyvek* szövegeit vizsgáltam meg, külön kiemelve azokat a könyveket, melyeket a hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság tagjai is megemlítenek levelezéseikben.

A bizánci házasságkötési szertartások korai változatai még nem tartalmaztak szentírási olvasmányokat. A korai itáliai kódexek közül egyesek a Zsid 12,28-13,8-at, vagy az efezusiakhoz írt levél 5. fejezetéből vett részletet hozzák, mint apostoli olvasmányt, míg a korai nyomtatott ószláv *szerkönyvek* némelyike az 1Kor7,7-14-t hozza az első házasságkötéskor, az óhitűek pedig ezt a szakaszt a másodházasság szertartásában írják elő. Az evangéliumi szakasz már nagyon hamar a kánai menyegző története lett (Jn 2,1-11), a Nyikon pátriárka nevéhez fűződő reformok előtti könyvekben a pedig másodházasságkor a Mt 19,3-12 szakasz szerepel. Az itáliai kódexek másik sajátosságaként leírható, hogy a koronázás szertartásának az elején, leggyakrabban a diakónusi könyörgések után voltak az olvasmányok. Ezt a szerkezeti felépítést a Nyikon előtti *szerkönyvek*ben ugyanígy találjuk, még a másodházassági szertartás esetében is.

A papi imádságok mellett rendkívül változatos a *prokimenek* rendje is. A kéziratok sok esetben a Zsolt 8,6, Zsolt 26,1, Zsolt 20,4-5 verseit, az óhitű ószláv könyvek közül a Nyikon-féle reform előtti *szerkönyvek* a Zsolt 32,1-et rendelik a szertartáshoz. A koronázás közben elmondandó papi fennhangok is különfélék. Egyes források a Zsolt 8,6 elmondását, míg mások szentháromságos formulát írnak elő. A *prokimenek* és a koronázás zsolttárversei nagy változatosságot mutatnak, amely sokáig a könyvnyomtatást követő *szerkönyvek*ben is jól kimutatható.

A bizánci egyházban nagyon sokáig jelen volt a házasságkötés szertartásában az áldozás. A források túlnyomó többsége arról tanúskodik, hogy a korábban végzett Szent Liturgián megszentelt eucharisztikus adományokból részesültek az újházasok. A fentebb bemutatott korai források nagy többségében közös szertartási elemként találjuk az Eucharisziából való részesülést, amelyet nyomtatott görög *szerkönyvek* már egyáltalán nem

tartalmazzak. A második vagy harmadik házasságra lépőket egy meghatározott időre az Egyház visszatartotta az Eucharisztia vételétől, majd a penitenciális időszak telte után járulhattak áldozáshoz.

A közök kehelyből való részesülés eredendően egy templomon kívüli, házi rítus volt, amely már a 9. századra beépült a templomi házasságkötés szertartásába. Napjainkban a görög és ószláv *szerkönyvek* a *Barberini gr. 336* kódexben található imáját hozzák a közös kehelyben lévő bor megáldására, de a középkorban több imádság is létezett erre a célra.

A könyvnyomtatás nem azonnal hozta el a bizánci házasságkötés ma ismert, szinte egységesnek mondható szertartási gyakorlatát. Az első nyomtatott ószláv könyvekben a házasságkötési szertartásokat a nyomtatásban megjelent görög szerkönyvekhez képest egy korábbi, a bizánci házasságkötés történeti alakulását tekintve is következetesebb állapotot jelenítettek meg. Ennek egyik legfontosabb eleme az Eucharisziából való részesülés, amely szláv nyomtatott könyvekben még megjelent, de az azóta végbement liturgikus változtatások egyes helyeken az emléket is eltörölték.

A keleti egyházak liturgiájának sajátos történeti fejlődésének egyik jellegzetessége a lassú, folyamatos, olykor időnként szinte észrevehetetlen változás. A nyugati, katolikus Egyházban más sajátosságokkal alakult a liturgia fejlődése, melynek eredményeként a 16. században megjelentek az *editio tipicák*, amelyek a tridenti zsinat után egységesítették a latin egyház liturgikus könyveit. Ehhez fogható központi irányításról a keleti egyházak esetében nem lehet beszámolni. A bizánci rítusban a szertartások egységesítését nem a könyvnyomtatás megjelenése és elterjedése indította el, hanem ez a folyamat már a nyomtatott könyvek elterjedését megelőzően elindult a balkáni régióban. Az egységesítési törekvéseket felgyorsította a nyomtatott könyvek megjelenése, de az is igaz, hogy a korai *szerkönyvek* összehasonlítása pontosan arra világított rá, hogy egyes régiók közötti különbségek nem rövid időn belül tűntek el. A házasságkötési szertartások egységesülése sokkal inkább a Velencében nyomtatott *euchologionoknak*, és az azokat mintaként elfogadó helyi egyházak „reformereinek” köszönhető.

4. A házasságkötés görögkatolikus gyakorlata a Magyar Királyságban

Dolgozatom harmadik részében a történeti Munkácsi Egyházmegye területén használt kézíratos és nyomtatott szerkönyvek segítségével mutatom be a bizánci házasságkötésben

végbement változásokat. Az Országos Széchényi Könyvtárban négy olyan kéziratos ószláv nyelvű szerkönyvet őriznek, amelyek segítségével nyomtatott szláv *szerkönyvek* előtti időszakba is bepillantást nyerhetünk. A vizsgált négy kézirat házasságkötési szertartásai nem mutatnak egységes gyakorlatot. A vizsgált két legkorábbi kézirat még tartalmazza a koronázási szertartásban az áldozást, ami mindenképpen figyelemre méltó. Mindkét korai kézirat esetében elmondható az is, hogy későbbi, Andrejev által általánosnak mondott „ruszin ortodox hagyománytól” több ponton jelentős eltérést mutatnak, ezáltal a bizánci rítuson belül a házasságkötés szertartásának egy alig ismert változatait tárják elénk.

A Munkácsi Egyházmegye nem rendelkezett saját nyomdával, így a nyomtatott templomi könyvek terén importra szorult. A behozott szerkönyvek tekintetében kutatásomat ki kellett terjesztenem A Lengyel Királyság és Litván Nagyfejedelemség területéről beáramlott, nyomtatott *szerkönyvek* házasságkötési szertartásaiban végmenet változások történeti bemutatására, amelyek némi késéssel, de éreztették hatásukat a Magyar Királyság területén élő görögkatolikusok liturgiájának fejlődésében is. A rendelkezésünkre álló források szerint kis számban maradtak fenn a Mogila Péter kijevi metropolita reformja előtti évtizedekben megjelent szertartáskönyvek, melyek egy sajátos bizánci házasságkötési rendet tartalmaznak. Ezekben a szerkönyvekben az eljegyzés és a koronázás szertartásai külön-külön is megőrizték önállóságukat.

A ránk maradt történeti források, és meglévő könyvtári katalógusok arról tudósítanak bennünket, hogy a nyomtatott ószláv *trebnyikek*, a Mogila Péter által elindított reform jegyében kerültek kiadásra, és ezek a szerkönyvek a kijevi metropolita liturgikus reformtörekvéseit egy meglehetősen összetett, egyházpolitikai szempontból is viszontagságos történelmi helyzetben fogalmazták meg. Kutatásaim során összehasonlítottam a standard bizánci házasságkötést, a korábbi szláv *trebnyikek* szövegeit és a Mogila-féle reformált házasságkötési szertartásokat. Ennek eredményeként megerősítést nyert, hogy Mogila Péter szerkesztői tevékenységének következtében a későbbi szláv *szerkönyvek* is a *standard* házasságkötési szertartásokat vették át az első házasság megkötésekor, megtartva a kijevi főpap újításait. Az kijevi főpap újításainak meghatározásában az utóbbi évtizedekben feledésbe merült Alphons Raes felvetése nyomán megvizsgáltam a korszak meghatározó, lengyel nyelvterületen kiadott *Rituale Sacramentarium* különböző kiadásait is. Ennek eredményeként az derült ki, hogy a Mogila-féle reformmal bevezetésre került nem keleti eredetű rítuselemek esetében nem beszélhetünk az V. Piusz pápa idején megjelent *Rituale Romanum* direkt hatásáról a házasságkötési szertartások esetében. Annak nagyobb a valószínűsége, hogy Mogila a lengyelországi nyomdákban megjelent *Rituale*

Sacramentariumokból kölcsönözhetette a házassági szándék kinyilvánítására szolgáló kérdéseket és az esküt. Arra a kérdésre még nem tudunk teljes bizonyossággal választ adni, hogy Mogila Péter az új asszony megáldását tartalmazó szertartást is a lengyel rituálékban található *Modus introducendi mulierem* alapján állította-e össze egy korai bizánci imádság felhasználásával.

A Munkácsi Egyházmegyében a kánoni látogatások alkalmával rögzített jegyzőkönyvek, valamint a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárában és a Debreceni Egyetemi Könyvtárban őrzött ószláv *szerkönyveket* vizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy a szláv *szerkönyvek* történetében korszakhatárnak számító 1646-os Mogila-féle *euchologion* előtti időkből mindössze néhány, a házasságkötési szertartásokat illetően különböző *szerkönyv* maradt fenn Szabolcs vármegyében. Arra vonatkozóan, hogy ezen könyvek meddig voltak korábban templomi használatban, nem áll rendelkezésünkre elegendő információ. Az viszont jól kitűnik, hogy Magyarország ezen régiójában nagy arányban maradtak fenn 1668 és 1719 között Lembergben kiadott *euchologionok*, amelyek a Mogila-féle liturgikus reform jegyeit hordozzák, amelyek viszonylag sokáig voltak templomi használatban. Ehhez képest valamivel kisebb arányban maradtak fenn a zamoscsi zsinat után kiadott pocsajevi, lemergi és pzremysli *trebnyikek*. Az ószláv *szerkönyvek* változatossága arra hívja fel a figyelmünket, hogy a Munkácsi Egyházmegye ezen peremvidékén nem beszélhetünk egységes házasságkötési gyakorlatról. Mindez azért is fontos számunkra, mert egy olyan területről van szó, melynek parókiái a magyar ajkú görögkatolikusok számára 1912-ben alapított Hajdúdorogi Egyházmegyébe, majd az 1924-ben a trianoni határrendezés miatt az Eperjesi Egyházmegye Magyarországon maradt parókiáit összefogó Miskolci Apostoli Kormányzóságba nyertek besorolást.

5. A magyar görögkatolikus házasságkötési gyakorlat története

A negyedik fejezetben a liturgikus magyar nyelvért folytatott küzdelem korát, és az egyes kéziratos szerkönyvi fordításokat mutattam be, melyek bepillantást engednek a nyomtatott könyvek előtti időszakba. Részletesen elemeztem az előkerült kéziratokban található házasságkötési szertartások szövegeit, a szertartás szerkezetét remélve azt, hogy sikerül azonosítani a fordítások alapjául szolgáló szertartási könyveket.

Az eddig ismert négy kéziratos *szerkönyv* házasságkötési szertartásainak közös jellemzője, hogy valamennyi a Mogila Péter féle *trebnyik* szertartásain alapul, amelyek 1646

és 1720 közötti lemergi ósláv könyvekből származnak. A vizsgált négy kézirat *szerkönyv* házassági rítusainál az is megfigyelhető, hogy egyik sem követi teljes hűséggel a Mogila-féle könyveket, hanem a szertartások egyes részei már a zamoscsi zsinat utáni *trebnyikek* hatása alatt állnak.

Az eddig megkerült és vizsgált kézirat magyar *euchologionok* házasságkötési szertartásai azt igazolták vissza, hogy a magyar görögkatolikus házasságkötési gyakorlatban található esküszöveg a Mogila-féle reformált ósláv *szerkönyvek* közvetítésével vált a szertartás részévé. Mivel a magyar katolikus, és protestáns házasságkötési szertartások hangsúlyos elemeként jelenik meg az esküszöveg elmondása, így a nyugati elemekkel kiegészített ósláv *trebnyikekben*, és a magyar fordításokban található eskü elfogadhatóbbá tette a görögkatolikus házasságkötési (esketési) szertartást Magyarországon.

Zapotoczky Igor Konstantin azon állítása, hogy a magyar görögkatolikusok *szerkönyve* egyedülálló a korábbi ósláv *trebnyikekhez* képest, a házasságkötési szertartások esetében néhány kisebb részlettől eltekintve megállja a helyét. A magyar görögkatolikusok házasságkötési szertartása alapvetően a zamoscsi zsinat után kiadott galíciai ósláv *trebnyikek* rendjét követi, mindössze a rövidebb *copulatio (megeősítés)* csupán a Mt 19,6-ra korlátozódik, és a koronák levételekor énekelt első himnusz eltérő szövege jelenti a különbséget.

A nyomtatott magyar nyelvű *euchologionnal* kapcsolatosan nyitott kérdések sorozata merült fel, amelyekre a rendelkezésünkre álló kiadott források alapján nem tudunk pontos válaszokat adni. A hajdúdorogi fordítóbizottság működése előtt keletkezett források is alátámasztják, hogy léteztek kézirat fordítások. Eddig még nem kerültek elő olyan dokumentumok, melyek segítségével megválaszolhatnánk azt az alavető kérdést, hogy 1879-ben újra lefordították a legfontosabb liturgikus szövegeket, vagy egyes korábbi fordítások felhasználásával jutottak közös eredményre a fordítók. Sajnálatos módon nem ismerjük annak a kéziratnak a tartalmát sem, amelyet a hajdúdorogi fordítóbizottság Ungvárra küldött, amelyet az ottani vizsgáló bizottság véleményezett. Arról sem rendelkezünk információkkal, hogy az Ungváron feltárt hiányosságokat milyen mértékben pótolták azt megelőzően, hogy 1883-ban Debrecenben megjelentették az első nyomtatott magyar *szerkönyvet*.

6. A magyarországi liturgikus gyakorlat megújulásának lehetőségei

Az ötödik fejezetben megvizsgáltam annak lehetőségét, hogy a történeti kutatások fényében miként lehet megvalósítani a magyarországi görögkatolikusok *szerkönyveinek* revízióját a II. Vatikáni Zsinaton és az úgynevezett *Liturgikus instrukcióban* megfogalmazott iránymutatásoknak megfelelően. A magyarországi görögkatolikus házasságkötési szertartások megújítására nem teszek részletekbe menően összeállított javaslatot, ahogyan ezt korábban neves szerkönyvkutatók megtették. Magam részéről néhány kérdéskört szeretnék átgondolásra bocsátani, amelyek tisztázása után látom értelmét egy megújított magyar görögkatolikus házasságkötési szertartási javaslat megfogalmazására:

- A melkiták a saját liturgikus reformjuk előtt gondos kutatást végeztek, amelyben jelentős figyelmet fordítottak a kéziratok tanulmányozására. A megújított melkita *liturgikon* szerkesztői választható imádságként beillesztettek kéziratokban talált papi imákat is.¹ Hová helyezhetők el a munkácsi püspökség területén fennmaradt, az eddig ismert és bemutatásra került kéziratok *euchologionok* szertartásai a bizánci szláv hagyományok világában? Milyen sajátosságok maradtak fenn a kéziratokban?
- A kéziratokban található házasságkötési szertartások tartalmazzak-e olyan elemeket, amelyek egy liturgikus megújulási folyamat részeként ismételten beépülhetnének a szertartási gyakorlatba?
- A földrajzilag keletről érkezett, de nyugatról – elsősorban a lengyel római katolikus – kölcsönzött Mogila-féle liturgikus örökség, annak egyes részei, mennyire kötelező érvényű az ungvári unióból eredő görögkatolikusok, azon belül a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház számára?
- Mennyiben képezik egy szerves fejlődési folyamat részét az ungvári uniót követően végbement liturgikus változások, és mennyiben érvényesültek külső hatások akár spontán, akár rendeleti úton?

Egy liturgikus megújulás előkészítése minden esetben kellő körültekintést igényel, amelynek alapját Rohály Ferenc így fogalmazta meg: „*Mit akarnak a liturgikusok? A felelet nagyon rövid. A liturgia formái közt évszázadok alatt megmerevedett életet feleleveníteni s a formalizmusból életté vált liturgiát a lelki élet alapjává és keretévé tenni*”.

---

¹ MOIZEŠ, M., *Il movimento liturgico nelle chiese bizantine*, 259-262.